

tás jut a mai értelemben vett orvostudományak.” (16. old.) Való igaz, hogy ha a placebohatás sok beteget meggyógyít, akik auratisztításra, reinkarnációs hipnózisra vagy egyéb kérdéses hagyományok ápolóihoz járnak, akkor csökken a biomedicinába vetett bizalom és talán hosszú távon a belé fektetett pénz is. Am fontosabb-e az orvostársadalom fenntartása az egyéni gyógyulásnál?

Hasonló elfogultság máshol is megjelenik. A szerzők külön-külön vizsgálható összetevőire bontják a placebohatást: a kísérletet végző elvárásai és a beteg várakozása egyaránt hathat az eredményre. E hatás kiiktatására használt kettős vak kísérlet-terv viszont számos terápiában (pl. az akupunktúrában) nem kivitelezhető. A harmadik összetevő, a „valódi” placebohatás az, amikor ezektől függetlenül hat az elme a testre, és idéz elő gyógyulást. A negyedik a kísérletező várakozásainak hatása a betegre, ami befolyásolhatja a második és a harmadik összetevőt is, és nem könnyen választható el a „valódi” placebohatástól. De miért gond, ha egy beteg nem éppen a harmadik összetevő hatására gyógyul meg? Collinsék válasza első ránézésre érthető, hiszen ha sokan nem hisznek az elfogadott orvoslásban, akkor hosszú távon *csökken* a második és a negyedik összetevő hatása, vagyis az egész orvoslás hatékonysága. Vannak azonban társadalmak – például Kína –, ahol egynél több orvoslási hagyomány is állami támogatást élvez, vagyis nem feltétlenül csökken a biomedicinába vetett bizalom, ha az nincs monopolhelyzetben.

Egyes tanulmányok megalapozott és izgalmas következtetésekre vezetnek. Ismert tény például, hogy „a mai fogalmaink szerint értelmezett medicina nem sokat tud tenni azért, hogy emelkedjen a várható élettartam, sokkal nagyobb szerepet játszik az étrend, a higiénia, az életvitel” (13. old.). Ha azonban az emberek felismernék, hogy az orvostudomány csekély mértékben járul hozzá egészségük megőrzéséhez, *tovább* csökkenne a medicina hatékonysága.

Nem túl lelkesítő felismerés, de tenni keveset lehet ellene. Ahol tenni lehetne, ott talán még nyugtalani-

tóbb a helyzet. A gyógyszerkutatások költségei ma már olyan nagyok, hogy komoly hatástanulmányokat csak nagy profit reményében érdemes végezni. „Tehát ha valamilyen gyakori anyagról, amely annyira ismert, hogy nem lehet szabadalmaztatni, azt állítanák, hogy jobb gyógyszer egy betegségre, mint a drága új gyógyszer, amelyet a vállalati laboratórium védett, titkos berkeiben fejlesztettek ki, akkor valószínűleg sosem jut el a klinikai tesztlégség.” (30. old.)

Talán ennyi elég is ahhoz, hogy felkeltse az érdeklődést ezen jól olvasható és tanulságos könyv iránt. Pár szót azonban a magyar fordításról is érdemes ejteni. A fordító és a szakmai lektor orvosi szempontból igen jó munkát végzett, alig található hiba vagy hiányosság, bár az újraélesztésről szóló fejezet címében is szereplő CPR betűszó (*cardiopulmonary resuscitation*) magyar feloldását nem találtam a kötetben. Az az állítás, hogy „egyedül a beteg mondhatja meg, hogy megindult-e a gyógyulás felé” (22. old.), megért volna egy szerkesztői lábjegyzetet. Van néhány szórakoztató elírás: a „meg kellett tanulniuk az orvosi biológia nyelvét” kitétel (194. old.) nyilvánvalóan az AIDS-aktivistákra vonatkozik, s nem az orvosokra, és a *gay plague* „melegnyavajaként” (sic!) magyartása sem a legszerencsésebb eufemizmus.

Komolyabb probléma, hogy a szövegben használt tudásszociológiai szakkifejezések gyakran értelmetlenek magyarul. Collins egyik jelentős elméleti fogalma, a kísérletező regresszusa (*experimenter's regress*) értelmezhetetlen a magyar fordításban, ahol azt olvassuk, hogy a kísérletezők „visszaestek” (26. old.). Az eredeti kifejezés mérés és elmélet problematikus kapcsolatát próbálta megragadni, hiszen a mérési eredmények megbízhatóságához gyakran elméleteket kell elfogadnom, de bizonyos esetekben ezen elméletek elfogadása vagy elvetése az a kérdés, amelynek eldöntésére az adott méréseket végzik – mint az említett C-vitamin-terápia esetében. A fordító és a lektor, úgy tűnik, ugyanúgy nem volt tisztában e fogalommal, mint a tudásszociológia harmadik hullámának egyéb kulcsfogalmaival. Collinsék különös jelentőséget tulajdonítanak

annak, hogy megkülönböztessék a szakértőség két formáját: az egyik a közreműködő szakértelem (*contributory expertise*), amikor egy tudós képzettsége, hallgatólagos tudása folytán aktívan hozzá tud járulni egy szakterület fejlődéséhez; a másik a „kölcsonható” szakértelem (*interactional expertise*), amely az orvoslásban a betegnek a betegségével kapcsolatos tapasztalataiban gyökerezik. Collins ez utóbbi kategóriát részben személyes tapasztalatai alapján alkotta meg: szociológusként addig tanulmányozta a gravitációs hullámokat kutató fizikusokat, míg a konferenciákon gyakran már e szakterület művelőjének hitték. És bár bizonyos javaslatait meg is fogadták, nem volt meg a releváns kísérletek és számítások elvégzéséhez szükséges közreműködő szakértelme. Ezeket a kulcsfogalmakat a fordító „összeadó” és „hozzaadó” szaktudásként fordítja (27. old.), de ez a szerencsétlen magyartás a tartalom elvesztésének veszélyét rejti magában. Mielőtt azonban a tudásszociológiai fogalmak súlyos félreértését csak a fordító hibájának tudnánk be, érdemes figyelembe venni, hogy ez az első lefordított Gólem-könyv – és a fordítás nem valamelyik hazai társadalomtudományi műhely munkája. A kötet talán hozzájárul a többi Gólem-könyv és a tudománytanulmányok más klasszikusainak fordításához is, és remélhetőleg katalizálja a természettudományos és társadalomtudományos szempontból is fontos, közös kérdések megvitatását a szakértőiség mai világában.

ZEMPLEN GÁBOR

Palotai Mária: Pásztortűz 1921–1944

EGY ERDÉLYI IRODALMI FOLYÓIRAT
TÖRTÉNETE

Argumentum, Budapest, 2008. 296 old., 2600 Ft

Az *Erdélyi Szemle* című folyóiratot a *Minerva* égisze alatt keresztelték át *Pásztortűznek*, az 1920. decem-

ber 25-i szám *Olvasóinkhoz* címzett bejelentése szerint „a *Toldi* előszavából vett ötlet alapján” (*Erdélyi Szemle*, 1920. 47–48. szám, 623. old.). A névadó Grandpierre Emil a címet „kész programként” értelmezte, s „a magyar hagyományok” másoktól való megőrzését tekintette a lap hivatásának. Talán véletlen, talán nem, a jelzőtűz, őrtűz valaha nemcsak azt szolgálta, hogy az állatok visszataláljanak helyükre, de Erdély bizonyos részein a gonosz szellemeket, a járványt hozó démonokat, az „idegeneket” is igyekeztek távol tartani vele. A *Pásztortűz* 1921 és 1944 között a romániai magyar nyelvű jelentős fóruma volt, s mint ilyen, a korszak erdélyi főáramának megfelelően az „idegen” gondolattól akarta védeni a magyar „érzést”, „gondolatot”, „tudást”. Talán véletlen, talán nem, a jelkép és a programban megfogalmazott mondat bélyegezhette meg a folyóirat befogadástörténetét, amely így a közvélekedésben – nevezhetnénk irodalomtörténetnek is – sokáig, mindmáig leginkább „konzervatív szemléletű” lapként jelenik meg. Hogy valóban az volt-e, ha igen, miként, ha nem, miben nem, hogy e meghatározottságon kívül mi más volt még – ezt rendkívül jó volna megtudnunk. Annál is inkább, mivel kevésbé ismert, ám nem elérhetetlen folyóiratról van szó. Egy monográfia vagy intézménytörténeti kézikönyv megmutathatná, amire Kántor Lajos már 1971-ben utalt, s amiről Szigeti Lajos Sándor írt nemrégiben, hogy a „konzervatív körök orgánuma” inkább politikai szempontból volt konzervatív. Hiszen igényes és radikális írókat közölt, fogékony volt az újra, s bizonyos szempontból az *Erdélyi Helikon* és a *Korunk* előzményének is mondható. Nem kis fegyvertény a mintegy 483 tételyi fordítási irodalom, amely hasábjain napvilágot látott, s amely nem csupán német és román, de a jelentős számú francia mellett angol és svéd kortársakat is közölt, és nem feledkezett meg a klasszikusokról, sőt azok újrafordításáról sem (itt jelentek meg például Dsida Jenő Ovidius-, Propertius- és Catullus-fordításai). Olyan intézmény volt tehát a *Pásztortűz*, amely valóban megérdemelne egy monográfiát. E kívánságunknak felel-

hetne meg az Argumentum Kiadónál megjelent kötet.

Ha egy könyv betölti hivatását, többnyire nem teszi föl az olvasó a kérdést, kinek is íródott.

Ha a célközönség történetileg-földrajzilag viszonylag ártatlan tudatú olvasótábor volna, úgy e könyv műfaja a tankönyv lehetne. A jó tankönyv tevékeny és teremtő közreműködésre ösztönzi használóját. Igen ám, de a jó tankönyvet a tanár is haszonnal forgatja: (majdnem) szakkönyv. Megfelel-e ezeknek a kívánalmaknak a kezünkben tartott kötet? Vannak unalmas és szábarágós tan- és szakkönyvek, s vannak olyanok, amelyek nem értelmezik a leírt jelenségeket, túl sok adatot halmoznak egymásra, és túl sok idézettel élnek. Az itt ismertetett munka talán ez utóbbihoz áll a legközelebb. Nem mintha nem volna szükség arra, hogy sok adattal dolgozzunk, vagy akár sokat idézzünk; csak hogy ebben a könyvben az anyag meglehetősen gazdaságtalan formában sűrűsödik. Lehet, hogy már egy másfajta elrendezés (akár grafikai megoldás) is sokat segíthetett volna, olvashatóbbá téve a szöveget, amely így viszont vonalszerűen és szakaszosan halad, még akkor is, amikor a folyóirat illusztrációiról és illusztrátorairól szól, magyarul, amikor igazán jól jött volna némi képanyag. De ez a lélek fényűzésigénye, tekintsünk el tőle. Szövegdobozok, mutatók és egy függelék beiktatása viszont nem igényelt volna többletkiadást, csak többletmunkát, amely busásan megtérült volna, hiszen egy jól összeállított mutató lehetővé teszi, hogy a szöveget keresztül-kasul olvassuk, megbontja a linearitást, újraírja a történeti kronológiát. Az anyag elkészülte után kidolgozott és összehangolt név-, földrajzi név, cím- és – nem utolsósorban – fogalommutató segítségével akár történeté is ír(hat)ja mindezt egy új olvasat.

Ha az olvasó irodalommal bíbelődik, fölkeltek a figyelmét a történetek.

A történet megtörtént események összefüggő sorozata, kitalált események elbeszélése, valakinek vagy valaminek a múltja és útja (*ad absurdum* fejlődése) elmondva, leírva, elmesélve, más módon bemutatva, feltárva. Mintha alapvető ellentmondás feszülne a főnév statikus *-et* képzője és a *tör-*

ténik ige 'folyamat' jelentése között. Az utóbbi a változást hangsúlyozza, hogy valami az akarattól függetlenül végbemegy, bekövetkezik, lezajlik. Ezt a folyamatot mondja el, merevíti ki a történetet. Nem a(z irodalom) történetként olvasásának konvenciójához tartozik-e az, hogy a(z irodalom)történetészek el tudják hitetni az olvasóval: a teljes történetet mondják el (a nagy elbeszélést)? Az irodalomtörténet történet volta is igencsak megváltozott, megváltozhatott, meg kellett változnia más jellegű könyvek és kontextusok közepette. A történet történetisége tehát történeti kérdés. Nagyon úgy látszik, nem csak egyetlen történet van, több történet egyidejűleg érvényes, akárcsak a többféle értelmezés. Attól tehát nem lesz történet valami, hogy teljességre törekszik, amint attól sem, ha nem. Lehetne talán attól, hogy döntően történeti szempontok szerint dolgozza föl a tárgyat?

Csak hogy a jelen kötet esetében a szöveg mintha a túlságosan is részletes történeti leírás igényének akart volna megfelelni – s talán éppen ezért esett önnön csapdjába: adatbankká sikeredett. A 280 lapnyi „tényanyag”, idézet és lábjegyzet rengetegéből hiányzik az értelmezés. Természetesen meg lehet fogalmazni mindezt pozitívan is, amint az a könyv hátoldalán olvasható: „nem értékelő-elemző tanulmány, hanem történeti áttekintés, mely több szempont szerint járja körül a vállalkozásra jellemző tényezőket.” Tekintsünk el attól, hogy bajos kapásból megérteni a „vállalkozásra jellemző tényezők” fordulatot. Legyen a folyóirat a vállalkozás, a jellemző tényezők pedig legyenek a történeti-társadalmi körülmények. A „több szempontot” nehéz kihüvelyezni az áttekintésből, hiszen a folyóirat előzményeinek, a Trianon utáni magyarság erdélyi helyzetének, az irodalmi élet (írók és olvasók) megszervezésének, valamint a vitáknak felsoroló, részletező, fejezetekre osztott leírását egyetlen szempont látszik vezérelni: az, amelyet jól bevált közhellyel a „történeti hűség” meglehetősen pontatlan, ezért inkább cinikus fogalmával ragadhatnánk meg. A szöveg felmutatja az adathalmazt, bizonyos értelemben szervezi is, vagy inkább szakaszokra osztja – s meg is elégszik

a felmutatás gesztusával, mert így véli megragadni, kimerevíteni a folyóirat huszonhárom esztendejének történeti-társadalmi idejét. Allóképen látjuk Magyarországot „darabokra esett testének” egyik darabját. Minden megvan. Minden össze van gyűjtve, s készen áll az értelmezésre.

Az alcím (*Egy erdélyi irodalmi folyóirat története*) kijelölő és előrevetítő szerepe vitathatatlan. Valószínűleg egészen másként lett volna olvasható a könyv, ha alcímében „történet” helyett a „breviárium”, „repertórium” vagy „olvasókönyv” szó szerepelne. Indokoltabb lehetne így az az eljárás, amely az elbeszélő időre vetíti, azaz a „történet” a *Pásztortűz* működési időrendjének felel meg (és csakis azt fedi le); így nem szakítja meg termékeny folytonossághiány, amelynek köszönhetően a megidézett esemény elő- vagy utótörténetének valamely mozzanatóból kiderülhetne, miért is fontos a magyar irodalom életében éppen ez a kulturális intézmény.

Örömmel üdvözölheti az olvasó például, hogy áttekintést kap a korszak irodalmi vitáiról és eseményeiről. Az értelmezés híján maradó leírás viszont kiábrándító: a fejezet címe azzal is biztat, megtudhatjuk, hogyan jelentek meg e viták és események a *Pásztortűz*-ben – csak hogy ez az ígélet beváltatlan marad. Attól meg egyenesen zavarba esik az olvasó, amikor Németh László *Magyarok Romániában* című útirajzával kapcsolatban a következő sorokra bukkan: „Ha viszont belegondolunk a Németh László által megrajzolt típusokba, megállapíthatjuk, hogy ma is élnek közöttünk ilyen emberek és, hogy találkozunk velük, még Erdélybe sem kell hozzá elutaznunk.” (230. old.) Olvasó belegondol. Emlékszik, hisz föl is idézik neki: Németh László útirajza a „kisebbségi idegbaj” három típusát különítette el a „dohogó”, a „lojális” és a „szervező” személyiségében. Valamelyest megnyugtató, hogy nem kell Erdélybe utaznunk ahhoz, hogy hasonló emberekkel találkozzunk, hiszen ez azt jelenti, mindenütt másutt is föllelhetők, s akkor az idegbaj-tipológia inkább emberi, mintsem erdélyi specifikumnak látszik. A kijelentés azonban némiképp ellentmond a következő lapon

egyetértőleg idézett, Németh Lászlót meg nem kövező László Dezső kritikájának, amely szerint az útirajz fikatív műfaj, ezért megengedhető benne olyasmi is, ami tanulmányban nem, tehát a lírában mindenki úgy látja-látatja a világot, ahogy neki tetszik.

A kötet persze sok, filológiai hasznosnak tekinthető pontosítást is közöl. Hogy csak egyet említsünk: ilyen a 14. lap 11. számú lábjegyzetében az agyonidézett Kós Károly-mondat helyesbítése („Kialtom a jelszót: építenünk kell, szervezkedjünk át a munkára”, melynek igekötője a használat során *hát*, illetve *tehát* kötőszóvá módosult). De van itt számos olyan kérdés is, amelynek tisztázására a kötet kísérletet sem tesz. Ezt megfogalmazhatnánk úgy is, hogy reflektálatlanul használ több olyan fogalmat, amelynek történetisége megkövetelné a magyarázatot. Itt van mindjárt az „erdélyi irodalom”, „erdélyi magyar irodalom”, „romániai irodalom” kérdése. E kifejezésekről mindössze annyit tudunk meg, hogy „Trianon” utáni fogalmak, ezt is egy Czine Mihálytól való idézetből (16. old.). Nem derül ki, melyek is azok az „egyetemes magyar hagyományok”, amelyek mellett az „erdélyi tradíció” mindig élt (uo.), vagy milyenek is a „haladó irodalmi törekvések” (20. old.). Elkedvetlenítik az olvasót a közhelyek („A szép elvek helyett viszont végül egyfajta nemzetállam-konceptió győzött” – 13. old.) és a suta megfogalmazások is. Pedig a kolofon szerint volt felelős szerkesztője a kötetnek. Rosszul hangzik a „mindössze csak” (21. old.), a „pozitív hangvétellel írtak” (263. old.), viszáson, olykor mulatságosan hatnak egyes mondatok („A románok külsőségben sokat átvettek a magyar nagyúri életből, habzoltak, dőzsöltek, de ez sem elégitette ki őket. Üldözték a magyarokat” – 13. old.; „Magyarok ezrei választották a repatriálás mellett az öngyilkosságot” – 15. old.).

Olvasó folytatná, de az olvasók talán unják.

A szöveg sok kisebb résztörténet elbeszélésének lehetőségét is magában hordozza. A baj az, hogy az információbőség kéz a kézben jár az információszűkösséggel. Egy helyre került majdnem mindaz, ami a téma

szempontjából lényeges, de a munka továbbra is elvégzésre vár; az információgyűjtés és az adatközlés magától nem szerveződik történetté, még ha a cím ezt sugallja is. Ha valaki valóban megírja egyszer a *Pásztortűz* történetét, persze kézbe kell vennie majd ezt a kiadványt, amely bizonyára többévi alap kutatás terméke. Hiányt pótol ugyan – de nem történet.

JENEY ÉVA

Török Endre: Átragyogás

AZ ÉLETMŰ FOGLALATA

Szerkesztette: Havasi Ágnes, Reisinger János. Kiadják tanítványai az Oltalom Alapítvány támogatásával. Budapest, 2008. 671 old., 572 Ft

„Rábírta a megvert értelmiséget, hogy a farsztó és erőszakos világban ne mondjon le az ellenállás képességéről. Ne engedjen körülményeinek, értelmüket azonban vizsgálja meg. A valóság fenyegetésében is szerezzen érvényt magának. Menjen oda sorsához, mérje fel, milyen is voltaképpen. Figyeljen a szellemi tartalmakra, és próbálja leküzdeni »ürességélményét«, amely első érintkezéséből fakadt a történelmi halállal.” (35. old.) 1964-ben, a kádári konszolidáció első évében írta ezeket a sorokat a *Nagyvilág* című folyóiratban Török Endre Lermontov születésének 150. évfordulójára emlékezve. Lermontovról írt, akiben a „sorsára maradt ember” rémületét ismerte fel, s aki – szavai szerint – „[a] forradalomra hangolt és a semmibe kilökött nemesi intelligencia balsorsát cipelte. A rövidre mért történelmi öröm és a váratlan bukás emlékével lelkében, a lét összezsugorodását megdöbbenet, ijesztő arányaiban fogta fel. Az oros ember első nagy intellektuális vereségét élte át, gyors térdre omlását a realitás előtt.” (29. old.) Lermontovról írta ezt, kizárólag róla; nem rejtett allegóriát szövegébe, nem írt a sorok közé. A „szó hitelesítése” sokkal közvetlenebb és egyértelműbb feladatot jelentett számára: közölni, nyelvi formában megjeleníteni azt a bizonyosságot, hogy az általa